

บทที่ 4

บริบทของสตรีในอำเภอพล

อำเภอพล เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดขอนแก่นอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) มีลักษณะทั่วไปทางสังคมวัฒนธรรมคล้ายกับอำเภออื่น ๆ ในอีสาน สตรีมีกรรมสิทธิ์ที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลและในหมู่บ้านชนบทของอำเภอพล แต่ไม่ว่าจะอยู่ที่ใดสตรีก็ยังผูกพันอยู่กับวัฒนธรรมอีสาน ซึ่งมีรากเหง้ามาจากวัฒนธรรมเชิงเกษตรกรรม ดังนั้นในที่นี้จึงขอกกล่าวถึงบริบททั่วไปที่สตรีดำเนินชีวิตอยู่ เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าบริบทดังกล่าวมีผลหรือมีอิทธิพลต่อการรับรู้การตั้งครรภ์และการปฏิบัติตัวของสตรีเมื่อตั้งครรภ์อย่างไร

4.1 สภาพทั่วไปของอำเภอพล

อำเภอพลมีเนื้อที่ 420.5 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดขอนแก่น ห่างจากตัวจังหวัด 74 กิโลเมตร มีรถไฟสายกรุงเทพฯ-หนองคายผ่าน และมีทางหลวงสายมิตรภาพจากกรุงเทพฯ-หนองคาย ผ่านตรงหลักกิโลเมตรที่ 376 พื้นที่เป็นที่ราบสูง ดินร่วนปนทราย อากาศแห้งแล้งเป็นประจำ ปริมาณน้ำฝนค่อนข้างน้อย อุณหภูมิสูง

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดกับอำเภอแวงใหญ่ อำเภอบ้านไผ่	จังหวัดขอนแก่น
ทิศใต้	ติดกับอำเภอบัวใหญ่ อำเภอประทาย	จังหวัดนครราชสีมา
ทิศตะวันออก	ติดกับอำเภอหนองสูงห้อง	จังหวัดขอนแก่น
ทิศตะวันตก	ติดกับอำเภอแวงน้อย อำเภอแวงใหญ่	จังหวัดขอนแก่น

การคมนาคม

การคมนาคมติดต่อระหว่างอำเภอกับจังหวัด โดยทางรถไฟหรือทางรถยนต์ ระยะทาง 74 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 1 ชั่วโมง สภาพถนนอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน คือถนนมิตรภาพสายกรุงเทพฯ-หนองคาย

จำนวนอาสาสมัคร

1) อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน	จำนวน 827 คน
2) ช่างสุขภัณฑ์ประจำหมู่บ้าน	จำนวน 56 คน
4) พดุงครรภ์โบราณ	จำนวน 89 คน
5) ศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน	จำนวน 68 หมู่บ้าน

ในการศึกษาบริบทของสตรีในอำเภอพล ผู้วิจัยเลือกบ้านรอกขามน้อยเป็นหมู่บ้านศึกษา เนื่องจากมีสภาพภูมิศาสตร์ อาชีพ และวัฒนธรรมประเพณีเหมือนกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในอำเภอพล

4.2 สภาพทั่วไปของบ้านรอกขามน้อย

บ้านรอกขามน้อยตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอพล ห่างจากตัวอำเภอ 12 กิโลเมตร เดิมตั้งอยู่กับหมู่ 1 ตำบลรอกนกเต็น ต่อมาเมื่อประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นขึ้น ทางราชการจึงแยกออกเป็นหมู่ 7 และตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านรอกขามน้อย เมื่อ พ.ศ. 2526 ปัจจุบันมี 92 หลังคาเรือน ประชากรทั้งสิ้น 449 คน ชาย 234 คน หญิง 215 คน ภูมิจริณพันธุ์ 76 ภูมิลำเนาเดิม 4 คน สตรีที่มีสถานภาพทางสังคมเป็นนายหรือย่า 24 คน

การคมนาคมจากหมู่บ้านเข้ามาในอำเภอพล มีถนน 2 สาย แต่ชาวบ้านนิยมใช้เส้นทางเดียวเพราะระยะทางใกล้กว่าคือเป็นทางลูกรัง 8 กิโลเมตร ต่อด้วยทางลาดยาง 4 กิโลเมตร รวมระยะทาง 12 กิโลเมตร การเดินทางมีรถสองแถววิ่งรับส่งผู้โดยสารวันละ 2 เที่ยว นอกจากนี้ยังมีรถสามล้อเครื่องรับจ้าง และรถมอเตอร์ไซด์ส่วนตัว

ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม คือ ทำนา ทำไร่มันสำปะหลัง ปลูกหม่อน และเลี้ยงไหม แต่ผลผลิตด้านเกษตรกรรมไม่ดีนัก ดังนั้น หมู่สาววัยแรงงานบางส่วนจึงอพยพแรงงานไปทำงานในกรุงเทพฯ เช่น ทำงานรับจ้างทั่วไป ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ส่วนสตรีในหมู่บ้านมีอาชีพเสริมคือ ทอผ้าไหม

ภายในหมู่บ้านมีสระน้ำสาธารณะ 1 แห่ง บ่อน้ำกิน 1 แห่ง บ่อน้ำตาลโยก 2 แห่ง มีศาลากลางบ้าน 1 แห่ง หอกระจายข่าว 1 แห่ง เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่แยกออกจากตำบลรอกนกเต็นและมีอาณาเขตติดกัน จึงยังไม่มีวัดและโรงเรียน ดังนั้น ชาวบ้านจะไปประกอบพิธีทางศาสนาที่วัดในตำบลรอกนกเต็นส่วนเด็กนักเรียนก็ยังคงเรียนที่โรงเรียนของตำบลรอกนกเต็นและมีโรงเรียนรอกนกเต็นประชาอุบลมิตรซึ่งเป็นโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นอีก 1 แห่ง

สถานรักษาพยาบาลที่ตั้งอยู่ใกล้หมู่บ้านมากที่สุด คือ สถานีอนามัยตำบลบ้านชาติ ตั้งอยู่ห่างจากหมู่บ้าน 8 กิโลเมตร การใช้สถานบริการสาธารณสุข ชาวบ้านจะใช้บริการทั้งที่สถานีอนามัย โรงพยาบาลพล โรงพยาบาลแม่และเด็กเมืองพล และคลินิกเอกชนในอำเภอพล มีอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน 4 คน กลุ่มแม่บ้านมีสมาชิก 10 คน

4.3 สภาพทางสังคมโดยทั่วไปของสตรีอำเภอพล

ชีวิตครอบครัวเมื่อแต่งงานแล้วสามีภรรยาจะอยู่ด้วยกันช่วยกันทำมาหากินเลี้ยงครอบครัว มีน้อยมากที่จะหย่าร้างหรือแยกกันอยู่ ลักษณะการสร้างบ้านเรือนนั้นญาติพี่น้องจะปลูกบ้านอยู่บนละแวกเดียวกันหรือปลูกบ้านใกล้ชิดกันเป็นกระจุก แม้ว่าลักษณะครอบครัวโดยส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวเดี่ยว คือ มีพ่อ แม่ ลูก อาศัยอยู่ด้วยกัน แต่ก็มิได้หมายความว่าครอบครัวเดี่ยวเหล่านี้จะแยกออกมาจากครอบครัวเดิม คือ ครอบครัวของปู่ ย่า ตา ยาย โดยสิ้นเชิง เนื่องจากสภาพบ้านเรือนที่ปลูกใกล้ชิดกัน และลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมของคนอีสานมีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ดังนั้นจึงพบเห็นว่าครอบครัวเดี่ยวเหล่านี้ยังคงมีความสัมพันธ์กับญาติพี่น้องหรือครอบครัวเดิมอยู่ ดังจะเห็นได้จากการกินอยู่ร่วมกัน การไปมาหาสู่กัน การเอื้อเฟื้อดูแลบ้านช่องหรือลูกหลานให้แก่งานและกัน บางครอบครัวยังคงทานอยู่กับปู่ ย่า ตา ยายและแบ่งผลผลิตร่วมกัน หรือยามว่างเว้นจากการงานก็จะมานั่งชุมนุมสนทนากัน

การสืบทอดมรดกมักทำโดย พ่อแม่จะแบ่งทรัพย์สินออกเป็นส่วนเท่า ๆ กัน ตามจำนวนบุตรที่มีอยู่ และกันส่วนหนึ่งรวมทั้งบ้านและที่ดินที่อาศัยอยู่ไว้ให้พ่อแม่ ลูกคนใดที่เลี้ยงดูพ่อแม่ในยามชรา เมื่อพ่อแม่สิ้นชีวิตก็จะได้รับมรดกส่วนนี้เพิ่มไปด้วย ซึ่งมักจะสืบทอดไปยังฝ่ายหญิงได้แก่ ลูกสาวที่แต่งงานแต่ไม่แยกครอบครัว ถ้าไม่มีลูกสาวก็เป็นลูกชาย หรือคนที่แต่งงานที่หลัง

คนในหมู่บ้านยังคงเคร่งครัดในศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งคนอีสานดั้งเดิมเคยใช้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และยังเป็นสัญลักษณ์ของการรวมกันเป็นหมู่เหล่าอย่างเหนียวแน่น และใช้เป็นแนวทางควบคุมการประพฤติปฏิบัติของคนทั่วไปในสังคม การควบคุมความประพฤติของคนอีสาน มีมาตรการที่ใช้ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตกาล มาตรการเหล่านี้มิใช่กฎหมายแต่เป็นข้อห้ามที่มีเหตุผลสอดคล้องกับความเชื่อ วัฒนธรรม สภาพบ้านเมือง และผู้คนในสมัยนั้น ข้อห้ามต่าง ๆ จะมีผลบังคับที่เข้าถึงจิตใจของผู้ที่จะปฏิบัติตาม ทำให้มีการประพฤติปฏิบัติสืบทอด

กันมาจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของจารีตประเพณี ที่ไม่จำเป็นต้องอธิบายเหตุผลกันอีกแล้ว ข้อห้ามเหล่านี้จะเกี่ยวข้องกับกิจวัตรประจำวันในการดำเนินชีวิตของคนอีสานตั้งแต่เกิดจนตาย หรือที่คนอีสานเรียกว่า "ชะลา" ยกตัวอย่างเช่น ห้ามสตรีมีครรภ์นั่งขวางบันไดขวางประตู

4.4 บทบาทและสถานภาพของสตรีอีสานเอเทอพล

มีผู้ศึกษาบทบาทและสถานภาพของสตรีอีสานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วมามากมายรวมทั้งการศึกษาจากสุภานิตยรบรมของคณอีสาน พอจะแบ่งบทบาทและสถานภาพของสตรีอีสานได้ ดังนี้

- 1) บทบาทและสถานภาพในฐานะบุตร
- 2) บทบาทและสถานภาพในฐานะภรรยา
- 3) บทบาทและสถานภาพในฐานะมารดา

นอกจากนี้ ยังมีผู้ศึกษาบทบาทของสตรีอีสานในทางเศรษฐกิจ ทางการศึกษา ทางการปกครอง และทางการศาสนา แต่ไม่ว่าสตรีจะมีบทบาทและสถานภาพเช่นไร บทบาทต่าง ๆ ที่แสดงออกมาส่วนแต่ได้รับอิทธิพลมาจากสังคมวัฒนธรรมและประเพณีแบบอีสาน ต่อไปนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงบทบาทและสถานภาพของสตรีในอีสานเอเทอพลตั้งแต่เกิดจนกระทั่งชราภาพ ซึ่งคล้ายคลึงกับบทบาทสถานภาพของสตรีอีสานทั่วไป เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลทางสังคมวัฒนธรรมที่มีต่อบทบาทของสตรีในวัยต่าง ๆ อันจะส่งผลเชื่อมโยงไปถึงการรับรู้ตั้งครรรค์และการปฏิบัติตัวของสตรีขณะตั้งครรรค์ด้วย

อีนางน้อย

"อี" เป็นคำแทนหน้านามที่คนอีสานใช้เรียกน้องสาวหรือลูกหลานที่เป็นผู้หญิงที่น่ารักน่าเอ็นดูว่า อีห่า อีนาง อีน้อย (ปรีชา พินทอง, 2532) ดังนั้นมักจะได้ยินคนอีสานเรียกเด็กผู้หญิงหรือลูกสาวที่ยังอยู่ในวัยเด็กอยู่ว่า "อีนางน้อย"

ในสังคมอีสานให้ความสำคัญต่อลูกสาวเท่าเทียมกับลูกชาย เพราะถือว่าลูกสาวหรือลูกชายต่างก็มีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติหรือหน้าที่รับผิดชอบที่แตกต่างกันตามเพศอยู่แล้ว "อีนางน้อย" ถูกพ่อแม่หรือสังคมคาดหวังให้แสดงบทบาทของผู้เป็นแม่ นั่นคือ การช่วยทำงานบ้านเพื่อแบ่งเบาภาระของแม่ ดังนั้น "อีนางน้อย" จะถูกปลูกฝังให้มีความใกล้ชิดและเรียนรู้งานจากแม่ตามความสามารถและวุฒิภาวะในขณะนั้น เช่น การดูแลน้อง ล้างถ้วยล้างจาน กวาดบ้านถูบ้าน บางคนที่โตขึ้นมาสักหน่อยก็จะถูกฝึกให้หุงหาอาหารแทนแม่

เมื่อแม่ตั้งครรภ์บทบาทของ"อีนางน้อย" มิได้เปลี่ยนแปลงไปแต่กลับแสดงบทบาทเข้มข้นขึ้นโดยไม่รู้ตัวเนื่องจากสภาพทางสังคมที่ผูกพันใกล้ชิดกัน "อีนางน้อย" รับรู้ว่าการตั้งครรภ์เป็นหน้าที่ของแม่ สุขภาพของแม่ขณะตั้งครรภ์เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากท้องที่ขยายใหญ่ขึ้น การทำกิจกรรมต่าง ๆ ก็ไม่คล่องตัวเหมือนเดิม ผู้หญิงที่ตั้งครรภ์ควรได้รับการดูแลช่วยเหลือจากคนใกล้ชิด "อีนางน้อย" จะรับรู้ว่าการตั้งครรภ์เป็นสถานการณ์ที่จำเป็นต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษหรือไม่ก็โดยการสังเกตจากพฤติกรรมที่แม่ปฏิบัติขณะตั้งครรภ์ ดังคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลที่เป็นสตรีมีครรภ์ ว่า

"ลูกสาวอายุ 7 ปี อยู่ บ.1 เขาเห็นแม่ตั้งท้องเขามักจะถามว่าแม่มีท้องแม่เหนื่อยไหม แม่ท้องก็เดือนแล้ว ลูกในท้องแม่ผู้หญิงหรือผู้ชาย แม่มีท้องแม่ไปมาลาบากไหม แม่ก็ตอบว่าลาบาก กลางคืน(ลูกสาว)ก็มาจับท้องแม่อยากได้น้อง เอาปากมาจูบท้องแม่... เรื่องงานบ้านก็ช่วยล้างถ้วยล้างจาน ซักเสื้อผ้า แม่ใช้ไปทำอะไรก็ไป... บกedingานพวกนี้ (ลูกสาว)เขาไม่ค่อยทำ แต่พอเห็นแม่ตั้งท้องบอกให้ทำเขาก็ช่วยทำ... ฉันทมาฝากท้องเขาไม่เคยมา เพราะไปโรงเรียน แต่เขาก็รู้เพราะฉันบอกตั้งแต่ตอนเช้าแล้ว เขาก็เคยถามว่า แม่ไป(ฝากท้อง)หมอเขาทำอะไรให้ แม่ก็บอกว่าเขาตรวจสุขภาพ ตรวจความดัน ตรวจอะไรต่ออะไรก็เล่าให้ฟัง"

(I38)

สาวชาน้อย

สังคมอีสานเน้นบทบาทของผู้ชายในเรื่องการศึกษาเป็นอย่างมาก เพราะลูกชายสามารถเข้ารับการศึกษทั้งในโรงเรียนและการบวชเรียนในวัด ขณะเดียวกันบทบาทของลูกสาวกลับเน้นไปในเรื่องของการประพฤติปฏิบัติตนให้มีคุณสมบัติของกุลสตรี ดังนั้น เมื่อจบการศึกษามัธยมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เด็กหญิงส่วนมากออกจากโรงเรียนด้วยอายุเพียง 12-13 ปี และเริ่มเข้าสู่วัยสาว หรือที่คนอีสานเรียกว่า "สาวชาน้อย"

"สาวชาน้อย" ที่ออกจากโรงเรียน พ่อแม่จะอบรมสั่งสอนให้มีคุณสมบัติของความเป็นผู้หญิง และเรียนรู้งานของผู้หญิง ได้แก่ งานบ้านงานเรือน ไม่ว่าจะเป็นการหุงหาอาหาร การดูแลบ้านเรือนให้สะอาดเรียบร้อย การทอผ้า และงานในไร่นา เพราะนอกจากจะช่วยลดภาระงานในบ้านและในไร่นาแล้ว ยังเป็นการเตรียมตัวเพื่อเป็นภรรยาที่ดีต่อไปในอนาคต

ด้วยสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ผลผลิตในไร่นาลดต่ำลง การใช้จ่ายเงินเพื่อยังชีพและซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกมีมากขึ้น ดังนั้น "สาวชนน้อย" อีกกลุ่มหนึ่งที่ออกจากโรงเรียนจึงกลายเป็นแรงงานสำคัญของครอบครัวในการหารายได้ โดยอพยพแรงงานไปทำงานในสังคมเมืองใหญ่ ๆ เช่น กรุงเทพมหานคร เพื่อนำเงินมาจุนเจือครอบครัว

มี "สาวชนน้อย" อีกกลุ่มหนึ่งที่ครอบครัวมีความพร้อมทางด้านเศรษฐกิจ และมีความหวังที่จะให้ลูกผู้หญิงเรียนสูง ๆ ตามกำลังความสามารถของเด็ก ดังนั้นเด็กกลุ่มนี้จึงยังคงใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียนต่อไป บางคนอาจเรียนจนมัธยมศึกษาปีที่ 3 หรือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 บางคนอาจเบนเข็มไปเรียนสายอาชีพ หรือบางคนอาจเรียนจนกระทั่งจบปริญญาตรี

ดังนั้น "สาวชนน้อย" ทั้ง 3 กลุ่มนี้จะได้รับประสบการณ์ของช่วงชีวิตนี้แตกต่างกัน รวมถึงประสบการณ์ที่ได้รับรู้เกี่ยวกับการตั้งครุฑที่แตกต่างกันด้วย "สาวชนน้อย" ที่อยู่ในโรงเรียนจะได้รับความรู้เกี่ยวกับเพศศึกษาและการตั้งครุฑในเชิงชีวการแพทย์หรือวิทยาศาสตร์สุขภาพ ส่วน "สาวชนน้อย" ที่ออกจากโรงเรียน และใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่กับพ่อแม่อุปถัมภ์ที่น้อง จะได้รับประสบการณ์เกี่ยวกับการตั้งครุฑโดยการได้เห็น หรือได้ยินจากแม่และญาติที่เคยมีประสบการณ์ตรงมาก่อน และประสบการณ์ที่ "สาวชนน้อย" ได้รับนี้จะมีอิทธิพลของสังคมวัฒนธรรมดั้งเดิมในชุมชนเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างมาก

"สาวชนน้อย" ที่อพยพแรงงาน จะได้รับประสบการณ์เกี่ยวกับการตั้งครุฑแบบคนในสังคมเมืองซึ่งมีอิทธิพลเชิงชีวการแพทย์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ขณะเดียวกันความสัมพันธ์ที่ "สาวชนน้อย" ผูกพันอยู่กับพ่อ แม่ พี่ น้องในสังคมอีสาน จะทำให้ได้รับประสบการณ์การตั้งครุฑในเชิงสังคมวัฒนธรรมอีสานด้วยเช่นกัน

เอาหัว/เอาเมีย

สังคมอีสานมีค่านิยมว่าสตรีควรแต่งงาน สตรีอีสานจึงได้รับการปลูกฝังค่านิยมนี้ไปด้วย โดยคาดหวังว่าการแต่งงานจะช่วยให้ตนมีผู้คุ้มครอง มีที่พึ่งพิงและมีผู้ที่จะเป็นผู้นำในการทำมาหากิน (จิรพันธ์ งามลภิติสกุล, 2535) ด้วยเหตุนี้สตรีอีสานจึงมีเสรีภาพในการคบเพื่อนต่างเพศและการเลือกคู่ครอง แต่เสรีภาพนั้นต้องไม่เกินขอบเขตหรือผิดแบบแผนทางวัฒนธรรมประเพณีอีสาน

ชายหญิงที่อยู่เป็นคู่เมียกัน จะประกอบพิธีตามประเพณีหรือไม่ก็ตามที่ทางภาคอีสานเรียก "เอาหัวเอาเมีย" ส่วนการสู่ขอมัวสาวในวันประกอบพิธีแต่งงานก็เพื่อประกาศความเป็นคู่

เป็นเมียให้ญาติทั้งสองฝ่ายได้รู้เห็นและเป็นสักขีพยานว่าทั้งสองได้เป็นสามีภรรยาตามประเพณี การเชิญญาติมากินเลี้ยงในวันแต่งงานเพื่อเป็นการประกาศต่อธารกำนัลว่าหญิงชายทั้งสองฝ่ายได้ตกลงยินยอมที่จะเป็นผัวเมียกัน ถ้าต่อไปเกิดลูกแต่คนทั้งสองจะปฏิเสธว่าไม่ใช่ลูกของตนและไม่เลี้ยงดูไม่ได้ จากการศึกษา พบว่า คนอีสานยังคงยึดถือประเพณีแต่งงานกันอย่างเคร่งครัด เพราะนอกจากจะเป็นการยึดถือปฏิบัติตามประเพณีอันดีงามที่สืบทอดกันมาแล้ว ประเพณีแต่งงานยังแสดงถึงความมีเกียรติในสังคม ปัจจุบันถึงแม้ว่ามีหญิงสาวหลายคนที่อพยพแรงงานไปอยู่ในเมืองหลวงซึ่งห่างไกลจากความดูแลของพ่อแม่และเกิดไปพลาดทำเสียที่ชายเข้ามา พ่อแม่ของฝ่ายหญิงจะพยายามเกลี้ยกล่อมให้ฝ่ายชายมาจัดพิธีแต่งงานตามขนบธรรมเนียมประเพณี ดังคำบอกเล่าของสตรีหลังคลอด ว่า

"ฉันทำงานอยู่กรุงเทพฯ ทามาหลายปีแล้วจึงไปพบกับแฟน ตอนที่ได้เสียกัน ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน ไปเที่ยวกับเพื่อน เพื่อนำให้กินเหล้า คอไม่แข็ง เม้าเหล้า ตัวเราเองมันพลาดไปแล้ว ถ้าไม่รักก็ไม่รู้จะทำอย่างไร ตั้งท้องได้ 5 เดือน แม่ลงไปกรุงเทพฯ พ่อแม่รู้แม่ก็บอกฝ่ายชายให้ลงมาจัดพิธีแต่งงานที่บ้าน แฟนก็ยอมลงมาแต่งงาน หลังจากแต่งงานแล้ว ฉันก็อยู่ที่บ้านกับแม่ ส่วนแฟนกลับลงมาทำงานที่กรุงเทพฯ"

(Id31-22-02)

ตามประเพณีอีสานนิยมแต่งลูกเขยเข้ามาอยู่ในบ้านของฝ่ายหญิง ลูกเขยจะต้องช่วยพ่อแม่ของฝ่ายหญิงทำมาหากินสักระยะหนึ่งก่อนจึงจะแยกเรือนไปอยู่อิสระตามลำพัง ดังนั้นในช่วงที่ลูกเขยมาอยู่กับพ่อแม่ของฝ่ายหญิงนี้ถือว่าเป็นระยะทดลองลูกเขยว่ามีความขยันขันแข็ง หรืออุปนิสัยเป็นอย่างไรว่าพอที่จะให้เป็นผู้ดูแลลูกสาวและทรัพย์สิน คือ ที่ดินที่จะยกให้เป็นมรดกหรือไม่ (ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2535) จากลักษณะเฉพาะของสังคมอีสานที่กล่าวมานี้ จึงเป็นการเปิดโอกาสให้แม่และลูกสาวที่แต่งงานแล้วยังคงมีความผูกพันใกล้ชิดกันต่อไป จากความผูกพันใกล้ชิดอันนี้ ทำให้แม่ได้อบรมสั่งสอนบทบาทของภรรยาและบทบาทของมารดาแก่ลูกสาวต่อไป โดยเฉพาะในช่วงสำคัญของชีวิต คือ ช่วงตั้งครรภ์ แม่จะถ่ายทอดความเชื่อและวิธีปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์ให้แก่ลูกสาวด้วยเช่นกัน

ชีวิตหลังแต่งงานหรือ "เอาผัว/เอาเมีย" สิ่งที่มีภรรยาคาดหวังอย่างหนึ่ง คือ การมีลูก คนอีสานให้ความสำคัญแก่ลูกเพศหญิงและเพศชายต่างกันแต่ตีทั้งคู่ ดังนั้นความคาดหวังของ

สามีภรรยาเกี่ยวกับเพศบุตรที่จะเกิดมา คือจะเป็นหญิงก็ได้ชายก็ได้ แต่ถ้าจะให้ดีก็ต้องเป็น หญิง 1 ชาย 1 โดยหวังไว้ว่าลูกสาวจะมาช่วยแบ่งเบาภาระของแม่ในเรื่องงานภายในบ้าน ส่วนลูกชายจะมาช่วยแบ่งเบาภาระงานของพ่อในเรื่องการหาไร่นา และเป็นผู้สืบสกุลต่อไป ดังคำบอกเล่าของสตรีมีครรภ์ ว่า

"ความจริงอยากได้(ลูก)ผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย เพราะว่าผู้หญิงจะช่วยงานได้มากกว่าผู้ชาย ปกติเด็กน้อย(ผู้หญิง) บ.1 บ.2 ก็ใช้งานได้แล้ว ผู้ชายมีแต่เล่นแพนก็คิดเหมือนกัน แต่ท้องนี้(ท้องที่ 2) แพนอยากได้ผู้ชายเพราะไม่เคยได้ลูกผู้ชาย โตขึ้นจะได้มาโตไร่นาช่วย อยากได้ 2 คน ผู้หญิงผู้ชายก็พออยู่แล้ว ให้มีผู้สืบสกุลคนหนึ่ง"

(I38)

นอกจากความคาดหวังที่จะได้ลูกสาวเพื่อมาช่วยงานบ้านดังกล่าวมาแล้ว คนอีสานยังมีความคาดหวังว่าลูกสาวมีความใกล้ชิดพ่อแม่มากกว่าลูกชาย เมื่อพ่อแม่แก่เฒ่าลูกสาวก็จะเป็นผู้ดูแลได้ดีกว่าลูกชาย

สาวแก่

คนอีสานเรียกหญิงที่เลยวัยสาวไปแล้วยังไม่ได้แต่งงานว่า "สาวแก่" (ปรีชา พินทอง, 2535) ด้วยสภาพทางสังคมในสมัยก่อนลูกผู้หญิงมีโอกาสทางการศึกษาน้อยกว่าลูกผู้ชาย ดังนั้นพ่อแม่จะเน้นให้ลูกผู้หญิงมีคุณสมบัติของการเป็นแม่บ้านแม่เรือนเพื่อเตรียมตัวเป็นภรรยาที่ดี ส่วนลูกผู้ชายหลังจากจบการศึกษาพ่อแม่จะอบรมให้รู้จักการทํามาหากิน สามารถเป็นผู้นำและเลี้ยงดูครอบครัวได้ ครอบครัวที่มีลูกสาว พ่อแม่จะหมดห่วงก็ต่อเมื่อลูกสาวได้แต่งงานเป็นฝั่งเป็นฝา เพราะเท่ากับว่าลูกสาวได้พึ่งพิง มีผู้นำในการทํามาหากิน

แต่ในสภาพความเป็นจริงยังมีสตรีอีสานอีกจำนวนหนึ่งที่ได้แต่งงาน แต่การดำเนินชีวิตของสตรีกลุ่มนี้ไม่แตกต่างจากสตรีที่แต่งงานแล้วมากนัก เพราะยังคงอาศัยอยู่กับพ่อแม่หรือญาติพี่น้องที่แต่งงานแล้ว ช่วยเหลืองานในบ้าน และบางคนทํามาหากินประกอบอาชีพเลี้ยงตนเอง ช่วยดูแลลูกหลานด้วย เนื่องจากสตรีกลุ่มนี้ยังคงมีความผูกพันอยู่กับครอบครัวของญาติพี่น้อง ดังนั้นแม้จะไม่เคยตั้งครุฑแต่ก็จะเรียนรู้ประสบการณ์การตั้งครุฑจากการได้เห็นได้ยิน และการมีส่วนร่วมช่วยเหลือญาติที่ตั้งครุฑ

เมีย

หญิงที่สมรสกับชายเรียกว่า "เมีย" (ปรีชา พินทอง, 2535) ดังนั้น สตรีที่แต่งงานแล้วจะมีบทบาทและสถานภาพเปลี่ยนไป คือจะต้องแสดงบทบาทของ"เมีย"หรือ"ภรรยา" ตามความคาดหวังของสังคม ในสังคมอีสานภรรยามีบทบาทในการทำงานบ้านและดูแลบ้าน แม้ว่าภรรยาจะอยู่ในครอบครัวที่มีสมาชิกอาศัยอยู่กันหลายคน แต่ผู้ที่เป็นภรรยาที่ดีจะต้องรับผิดชอบงานบ้านโดยตรง ให้ความเคารพยกย่องสามีและดูแลพ่อแม่ของสามีดูแลพ่อแม่ตน รู้จักถนอมน้ำใจซึ่งกันและกัน พยายามลดปัญหาหรือความขัดแย้งต่าง ๆ ที่จะทำให้เกิดครอบครัวไม่เป็นสุข ดังคำบอกเล่าของสตรีวัย 26 ปี ว่า

"แต่ก่อนอยู่กับพ่อใหญ่แม่ใหญ่ยังไม่แยกครอบครัว อยู่กับท่านก็จัดเตรียมอาหาร มีน้องสาวอยู่ด้วยคนหนึ่ง แต่เขาเป็นสาวคงอยากเที่ยวเล่น เราก็ปล่อยเขาไป เขาก็ไม่ได้มาช่วย เราก็ทำไป"

(F1-2-02)

นอกจากนี้ภร่ายังมีบทบาทที่มีส่วนร่วมในการประกอบอาชีพหรือหารายได้เข้าครอบครัวด้วย และเพื่อเป็นการแสดงถึงความกตัญญู รายได้ของครอบครัวที่หามาได้นั้น ภรรยาจะเป็นผู้ดูแลและจัดสรรปันส่วนในการจุนเจือช่วยเหลือครอบครัวของพ่อแม่ และกันส่วนหนึ่งไว้ใช้จ่ายในครอบครัว ดังนั้น ภรรยาจึงมีบทบาทในการควบคุมการใช้จ่ายของครอบครัวด้วย ดังคำบอกเล่าของสตรีหลังคลอด ว่า

"หนูทำงานขายของในห้าง ส่วนแฟนรับจ้างขับรถ หนูทำงานได้เงินก็ส่งมาทางบ้าน บางเดือนไม่ส่งแม่ก็ลงไปเอา ทำงานหาเงินมาได้ก็เอามารวมกัน เงินคนหนึ่งเก็บ เงินคนหนึ่งเอาไว้ใช้จ่าย"

(Id03-32-04)

จากบทบาทของภรรยาที่กล่าวมาข้างต้นจะส่งผลถึงการรับรู้การตั้งครรภ์หรือไม่ อย่างไร ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อสะท้อนภาพบทบาทของภรรยาในสังคมอีสานสมัยก่อนจนถึงสมัยปัจจุบันดังต่อไปนี้

ในสมัยก่อนคือประมาณ 40-50 ปีมาแล้ว พื้นที่ของอีสานยังคงอุดมสมบูรณ์อยู่ ฝนฟ้าก็ตกต้องตามฤดูกาล คนในสังคมอีสานจึงสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ โดยอาศัยผลผลิตทางการเกษตร และผลผลิตที่เกิดตามธรรมชาติโดยไม่ต้องซื้อขาย ดังนั้น ภรรยาสมัยก่อนจึงไม่ต้องกังวลเรื่องการออกหารายได้นอกบ้านเท่าใดนัก ดังคำบอกเล่าของสตรีวัย 54 ปี ว่า

"แต่ก่อนนี้ของกินหาได้ไม่ยาก ไม่เหมือนทุกวันนี้ละ อาหารการกินไม่ต้องซื้อ
ปลามือยุ่นน้ำ มีสวิงก็ไปซื้อแมกิน ถ้าเราอยากก็ไปหาแมกิน แต่เอามาไม่มาก
เอามาแต่พอกินไปวัน ๆ ไม่ได้เอามาซื้อขาย"

(F1-1-02)

บทบาทสำคัญของภรรยาสมัยก่อนจะเน้นงานในบ้าน งานในไร่นา และงานหัตถกรรม โดยเฉพาะงานในบ้านเป็นงานที่หนักเอาการเพราะสมัยก่อนไม่มีเครื่องทุ่นแรง สตรีต้องใช้นแรง
งานของตนเองในการทำงานทุกอย่างให้เสร็จเรียบร้อยไปพร้อม ๆ กัน โดยเฉพาะคนในสมัยก่อน
คาดหวังว่าภรรยาที่ดีจะต้องเก่งในเรื่องงานบ้านงานเรือน มีความขยันขันแข็ง และอดทนใน
การทำงาน ดังคำบอกเล่าของสตรีวัย 57 ปี ว่า

"ชีวิตแต่ก่อนมันลำบากกว่าทุกวันนี้ ดินขึ้นมาก็ไปนั่งข้าว นั่งข้าวเสร็จก็ไปดัก
น้ำ ดักน้ำแล้วลูกลูกยังหลับอยู่ก็รีบเข้าป่าหาเห็ดเอามาเก็บไว้ สมัยก่อนไม่มีโรงสี
ต้องใช้นแรงคน ถ้าลูกร้องให้ก็ใช้ผ้าผูกอยู่ติดคานครกมอง ทั้งโกวลูก ทั้งตาข้าว
ตาข้าวเสร็จก็ไปเข็นฝ้าย อ้าวฝ้าย ทาหลายอย่าง ทางานไปโกวลูกไป ตาข้าวก็ตา
เกือบทั้งวัน พอลูกนอนหลับแม่ก็ลูกลูมาตาข้าว"

(F1-1-08)

จากอดีตจนถึงปัจจุบัน สภาพทางสังคมเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงไป ประชากรมีจำนวน
เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ผลผลิตทางการเกษตรลดลงเนื่องจากความสมบูรณ์ของพื้นดินลดลง สภาพดิน
ฟ้าอากาศก็แห้งแล้ง พืชพันธุ์ธัญญาหารที่เคยเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติก็เกือบสูญพันธุ์ ดังนั้นการ
แสวงหาเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตจำเป็นต้องซื้อหาได้ด้วยเงิน บทบาทของ
ภรรยานอกจากจะมีบทบาทในการทำงานในบ้านและในไร่นาแล้ว ยังต้องออกทำงานนอกบ้าน
เพื่อหารายได้มาใช้จ่ายในครอบครัวด้วย แต่ถ้านางห้องถิ่นใดไม่มีงาน สามีจะเป็นผู้พยพแรง
งานส่วนภรรยาจะอยู่ดูแลบ้าน หรือไม่เช่นนั้นก็จะอพยพแรงงานไปพร้อมกัน ดังคำบอกเล่า
ของสตรีหลังคลอด ว่า

"อาชีพของแพน ทานา อาชีพเสริมรับจ้างก่อสร้าง ไปรับจ้างช่วงเสร็จจาก
หน้านา ปกติ(ฉัน) ก็ทานาและทำงานก่อสร้าง ถ้าไป(ทำงานก่อสร้าง) ก็ไปด้วย
กัน ส่วนมากจะไปทำอยู่กรุงเทพฯ ไปแต่ละครั้งนาน 2 เดือน 4 เดือน รายได้ได้
เป็นรายวัน ฉันได้ 95 บาท แพนได้ 145 บาท"

(Id04-21-13)

มีสตรีอีสานอีกจำนวนหนึ่ง ที่อพยพแรงงานเข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมในเมืองใหญ่ ๆ เพราะงานในโรงงานเป็นงานที่ไม่หนักและมีรายได้แน่นอน ดังคำบอกเล่าของสตรีหลังคลอด ว่า

"ก่อดั่งท้องไม่ได้อยู่บ้าน อยู่บ่ทุมธานี เป็นบ้านเช่า ตื่นเช้าก็อาบน้ำแต่งตัวไปทำงาน ตอนเย็นก็กลับ แต่แพต้องเข้ากะ (เวร) ฉันทางานชิ้นส่วนนาฬิกา เอาชิ้นส่วนไปตรวจสอบคุณภาพ"

(Id20-22-01)

โดยสรุปแล้ว บทบาทของภรรยาในสังคมอีสานสมัยก่อนกับปัจจุบันก็มิได้แตกต่างกันมากนัก เพียงแต่การเน้นบทบาทอาจแตกต่างกันบ้างตามสภาพทางสังคมที่เปลี่ยนไป ในสมัยก่อนบทบาทของภรรยาจะเน้นที่การทำงานบ้านและดูแลบ้าน แม้ว่าจะมีบทบาทส่วนร่วมในการประกอบอาชีพ แต่ก็ยังเป็นอาชีพที่ทำในไร่นา ดังนั้น ภรรยายังคงอาศัยอยู่ใกล้ชิดครอบครัวและญาติพี่น้อง แต่ในปัจจุบันสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงไป ภรรยานอกจากจะมีบทบาทในการทำงานบ้านและดูแลบ้านแล้ว ยังต้องรับบทบาทที่มีส่วนร่วมในการประกอบอาชีพหรือหารายได้เข้าครอบครัวด้วย อาชีพที่ภรรยารับผิดชอบได้เปลี่ยนไปจากอดีตที่เป็นสังคมเกษตรกรรม มาเป็นอาชีพเชิงอุตสาหกรรม ที่มีสภาพทางสังคมเศรษฐกิจรัดตัว ดังนั้น เมื่อภรรยาต้องรับบทบาทในการเจริญพันธุ์ นั่นคือ การตั้งครรภ์ บทบาทที่ภรรยาทำอยู่เดิมจึงมีอิทธิพลต่อการรับรู้การตั้งครรภ์ด้วย ดังจะอธิบายในบทต่อไป

แม่มาน

คำว่า "มาน" เป็นคำในภาษาอีสานมีความหมายได้หลายอย่าง ดังนี้

"มาน" หมายถึง โรคที่ทำให้องค์พองโต มีหลายชนิด เช่น มานน้ำ มานเลือด โรคที่บวมทั้งตัวเรียก มานสูง

"มาน" หมายถึง ข้าวตกรวง เรียก เข้ามาน

"มาน" หมายถึง ความถือตัว ใจ ดวงใจ

ส่วนคำว่า "แม่มาน" หมายถึง หญิงที่กำลังมีท้อง (ปรีชา พินทอง, 2535)

เมื่อวิเคราะห์ความหมายของคำว่า "มาน" ดังกล่าวข้างต้นแล้ว คำว่า "แม่มาน" ในภาษาอีสานจึงมีความหมายลึกซึ้ง สะท้อนให้เห็นภาพของสตรีที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย คือท้องโตขึ้นอยู่ในภาวะที่กำลังจะได้อุบัติผล ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจและ

การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะสัมพันธ์กับชีวิตาหมที่อยู่ในครรภ์ด้วย

เมื่อสตรีแต่งงานสิ่งที่สังคมคาดหวังก็คือ การตั้งครรภ์และการคลอดบุตรไว้สืบทอด ดังนั้นภารกิจอีกอย่างของสตรีก็คือเป็นแหล่งผลิตทรัพยากรมนุษย์ (จารุวรรณ ริ้วบุญลอย, 2535 อ้างถึงใน ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2535) การตั้งครรภ์จึงกลายเป็นหน้าที่อีกหน้าที่หนึ่งของสตรีที่จะต้องประคับประคองไปพร้อม ๆ กับการทำหน้าที่ตามบทบาทของภรรยา ดังนั้น "แม่มาน" ในสมัยก่อนจึงยังคงทำงานหนักอยู่เช่นเดิมทั้งงานในบ้านและนอกบ้าน ดังคำบอกเล่าของสตรีวัย 53 ปี ว่า

"ตั้งท้องอยู่ก็ต้องทำงาน ต่ำข้าว ไปหาหิน ตักน้ำ ไม่เคยคิดว่าลูกในท้องจะเป็นอันตรายอะไร รู้ว่าตนเองตั้งท้องอยู่ แต่มันไม่รู้สึกเมื่อยล้าหรือเจ็บปวดตรงไหน ก็ไปทำงานได้เหมือนเดิม ดานา ทาไร ก็ทำงานถึงวันคลอด"

(F1-1-06)

สังคมอีสานให้ความสำคัญกับการทำงาน คนที่ยืนยันแข็งขันในการทำงาน นอกจากจะเป็นที่ชื่นชมของคนในสังคมแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์ของสุขภาพร่างกายด้วย จากที่กล่าวมาข้างต้นบทบาทของภรรยาเปรียบเสมือนแรงงานสำคัญในครอบครัว เมื่อภรรยาเปลี่ยนสถานภาพมาเป็น "แม่มาน" สังคมยังคงคาดหวังให้ "แม่มาน" ทำหน้าที่ในบทบาทของภรรยาต่อไป ดังนั้น สังคมจึงถ่ายทอดความเชื่อเพื่อให้เห็นว่า การเป็น "แม่มาน" สามารถกระทำการบทบาทอื่น ๆ ควบคู่กันไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทที่กระทำอยู่มีความสอดคล้องกับธรรมชาติ จึงเกิดแนวทางปฏิบัติสำหรับ "แม่มาน" ดังคำบอกเล่าของสตรีวัย 58 ปี ว่า

"(สมัยแม่ใหญ่ตั้งท้อง) พวกแม่เขาบอกว่า ไปตักน้ำไม่ให้เดิน ให้วิ่ง หาหินก้าให้วิ่ง เพื่อให้ท้องมันหลวมจะได้คลอดง่าย ถ้านอนกลางวันแม่ก็บอกว่ามันจะคลอดยาก กลัวก็ไม่นอนกลางวัน ... คลอดก็ไม่คลอดยากเหมือนเดี๋ยวนี้นี้ คลอดก็คลอดง่าย เจ็บตรงนี้ก็คลอดตรงนั้นแหละ วันนั้นแหละ ไม่เคยเจ็บ 3 คืน 4 คืน เพราะคนสมัยก่อนไม่ได้พักผ่อนเหมือนคนท้องสมัยนี้"

(F1-1-09)

อย่างไรก็ตามการตั้งครรภ์และการคลอด สังคมอีสานก็ยังถือว่าเป็นช่วงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ และเป็นช่วงวิกฤติของชีวิตเช่นกัน หากมีการปฏิบัติตัวไม่ถูกต้องในช่วงนี้อาจเกิดอันตรายขึ้นกับมารดาและทารกในครรภ์ ดังนั้น แม่มานจึงถูกควบคุมการประพฤติปฏิบัติจากสังคมอย่าง

เคร่งครัด จึงก่อให้เกิดข้อห้ามหรือ "ชะล่า" สำหรับแม่มาน ตลอดจนเกิดพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อช่วยให้แม่มานผ่านพ้นวิกฤตนี้ไปได้ด้วยดี ดังคำบอกเล่าของหญิงวัย 52 ปี ว่า

"พูดถึงเรื่องห้ามเขาก็ดำเนินหลายอย่าง ไม่ทานเขาก็ไม่ให้ข้ามเขาลูกในท้องขวาง เวลาเจ็บท้องจะคลอดยากเจ็บจนคลาน กินใช้ก็บอกว่าปวดกัน เขาไม่ให้กิน ห้ามนอนหงายรกจะติดสันหลัง เห็นวัวเห็นควายก็ไม่ให้เข้าไปใกล้ เชือกผูกวัวควายก็ไม่ให้เดินข้าม ใกล้คลอดเขาก็จะสูขวัญแม่มาน พาหอมมาแต่งแก้ให้พวกแม่มาน"

(F1-1-01)

เมื่อความรู้ด้านการแพทย์สมัยใหม่ได้แพร่กระจายไปสู่ชุมชนโดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุขและจากสื่อต่าง ๆ การตั้งครรภ์กลายเป็นสถานการณ์พิเศษที่ต้องได้รับการวินิจฉัยและการดูแลจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ส่วนการพึ่งพาของ "แม่มาน" ซึ่งเดิมเคยพึ่งพาผู้มีประสบการณ์ในชุมชนอาศัยข้อห้ามหรือ "ชะล่า" และพิธีกรรม เป็นแนวทางปฏิบัติ และสอดคล้องกับหมอตำแย กลายมาเป็นการผกผันและคลอດกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ดังนั้นแนวความคิดและแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ของคนอีสานจึงเปลี่ยนไปจากเชิงสังคมวัฒนธรรม มาเป็นเชิงการแพทย์สมัยใหม่ แต่จากบริบทของสังคมอีสานที่กล่าวมาทั้งหมดทำให้ "แม่มาน" ยังได้รับอิทธิพลของสังคมวัฒนธรรมดั้งเดิมจากแม่ แม่ยังมีบทบาทในการดูแลการตั้งครรภ์ของลูกสาว ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์ ถึงแม้แม่จะพยายามปรับความเชื่อให้เป็นไปตามความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ แต่แม่ก็ไม่ทิ้งความเชื่อที่เป็นข้อห้ามหรือ "ชะล่า" ที่เป็นความเชื่อดั้งเดิม ดังคำบอกเล่าของสตรีวัย 54 ปีคนหนึ่ง ว่า

"สมัยแม่ไม่มีฝากท้อง ถึงวันคลอดก็คลอดเลย ก็พวกหมอตำแยนั่นแหละไปทาคลอดให้ เวลาจะคลอดก็บอกให้ไปเรียกแม่ว่าหญิงนั้น แม่ว่าหญิงนี้มา มารวมกันหลายคนพอถึงเวลาคลอดก็ช่วยคลอด กอด... ถ้าลูกสาวแต่งงานแล้ว ดิ้นเข้ามามีอาการวิงเวียนเหม็นคาวอาหาร แม่ก็คิดว่าแพ้ท้องนั่นแหละ แต่ก็ถามว่าเดือนที่แล้วประจำเดือนมาไหม ถ้าลูกบอกว่าไม่มา ฉันก็มั่นใจเลยว่ามีท้องแน่นอนเพราะแม่ก็เคยเป็นแบบนี้ แต่ถ้าเป็นสมัยนี้ ฉันก็จะบอกว่าให้ไปหาหมอดตรวจดู หรืออาจจะเป็นอย่างอื่น ถ้าไปหาหมอเขา(หมอ)ก็บอกว่าท้องแน่นอน ฉันก็จะบอกว่ามีท้องไปตามเขา แต่ฉันแน่ใจก่อนแล้วว่าท้อง... ไม่ได้แนะนำอะไร เพียงแต่ถามเขาว่าไปหา

หมอลแล้ว หมอเขาแนะนำว่าอย่างไร ก็ทำตามหมอสั่งนั้นแหละ หมอแนะนำว่าอย่างไรก็ทำตามหมอสั่ง หมอบอกให้กินยาบำรุงเด็กในท้องก็ให้กินตามหมอสั่ง หมอบอกไม่ให้ทำงานหนัก ให้พักผ่อน ก็ทำตามหมอบอก สมัยนี้ยึดตามคำแนะนำของหมอ เพราะอยู่กับหมอแล้วต้องเชื่อหมอ... ถึงเดือนคลอดก็ถามลูกสาว หมอบอกว่าวันไหนจะคลอด ก็บอกให้เขาเตรียมผ้า เตรียมพิน เตรียมน้ำ แต่สมัยแม่เขาไม่ให้เตรียมผ้าไว้... เวลาฝนตกก็ไม่ให้เดินออกไปกลัวลื่นล้ม บอกอะไรเขา(ลูกสาว)ก็เชื่อฟังอยู่ มีอย่างเดียวที่เขาไม่ทำตาม คือ ฉันบอกว่าการกินข้าวให้ลูกออกไปก่อน เขาก็บอกว่าไม่อิ่มจะลูกออกไปได้อย่างไร ฉันก็บอกว่าไม่อิ่มไม่อิ่มก็ให้ลูกออกไปก่อน... ผู้เฒ่าเขาบอกว่ามันจึงจะคลอดง่ายเจ็บท้องก็ไม่เจ็บนาน"

(F1-1-06)

แม่

"แม่" เป็นผู้นำกำหนดบุตร ในสังคมอีสาน "แม่" จะได้รับการยกย่องจากบุตรธิดาและคนในครอบครัวเท่าเทียมกับพ่อทุกประการ "แม่" มีอำนาจจัดการงานดูแลบ้าน เลี้ยงดูให้การอบรม และการศึกษาแก่บุตรธิดา ความจริงการอบรมสั่งสอนบุตรธิดาคงเป็นหน้าที่ของทั้งพ่อและแม่แต่เนื่องจาก "แม่" เป็นผู้ที่อยู่กับเหย้ากับเรือนมากกว่า ดังนั้นจึงมีบทบาทในเรื่องนี้เด่นชัดกว่าพ่อ

บทบาทของ "แม่" ที่ดีของลูกคือ ต้องมีความเข้าใจสนใจใกล้ชิดอบรมลูกด้วยวิธีการต่างๆ ให้ความรักความเอาใจใส่ต่อลูก ๆ เท่าเทียมกัน มีความยุติธรรมและสอนลูกอย่างมีเหตุผลและ "แม่" ต้องประพฤติตนให้อยู่ในกรอบที่ดีเพื่อเป็นตัวอย่างแก่ลูก ๆ สตรีที่ทำงานนอกบ้านบางช่วงอาจบทบาทแม่ได้ไม่สมบูรณ์เท่าใดนัก เพราะไม่มีเวลาที่จะอยู่กับใกล้ชิดลูก แต่เมื่อถึงช่วงเวลาหนึ่งที่ "แม่" คิดว่าลูกจำเป็นต้องมีผู้ดูแลใกล้ชิด คอยอบรมสั่งสอนและปลุกฝังสิ่งที่ดีงาม "แม่" จะสละงานเพื่อมาทำหน้าที่แม่ให้สมบูรณ์ ดังคำบอกเล่าของสตรีหลังคลอด ว่า

"ช่วงก่อนตั้งครรภ์ไปทำงานก่อสร้าง ตอนนั้นลูกยังไม่เข้าโรงเรียน พอลูกเข้าโรงเรียนฉันก็กลับมาอยู่บ้านตลอด เพราะฉันต้องดูแลลูก"

(Id08-21-13)

แม่ใหญ่

สตรีที่มีลูกเขยลูกสะใภ้จะมีสถานภาพทางสังคมเปลี่ยนแปลง ดังนี้ ถ้าเป็นสตรีที่เป็นแม่ของพ่อจะถูกเรียกว่า ย่า แต่ถ้าเป็นสตรีที่เป็นแม่ของแม่จะถูกเรียกว่า ยาย ส่วนสตรีที่เป็นแม่ของ

เมียจะถูกลูกเขยเรียก แม่เฒ่า แม่ยาย แม่ซ้น แม่ตู้ แม่ใหญ่ (ปรีชา พินทอง, 2535) แต่คำว่า "แม่ใหญ่" ได้กลายมาเป็นคำที่คนอีสานใช้กันแพร่หลาย เช่น ใช้เรียกแม่ของแม่หรือแม่ของพ่อก็ได้ หรือสตรีที่มีลูกเขยลูกสะใภ้ เมื่อได้หลานก็จะถูกคนในชุมชนเรียก "แม่ใหญ่" ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ สตรีที่มีได้แต่งงานเมื่อมีอายุมากขึ้นประมาณ 50-60 ปี ก็จะถูกคนในชุมชนเรียกว่า "แม่ใหญ่" ซึ่งถือว่าเป็นการให้เกียรติเสมือนกับว่าเป็นญาติผู้ใหญ่คนหนึ่ง

คนอีสานอบรมให้บุตรหลานเคารพเชื่อฟังพ่อแม่และผู้อาวุโส หากใครไม่เชื่อฟังหรือลบหลู่ก็จะไม่ประสบความสำเร็จในชีวิต จากบริบททางสังคมและความเชื่อดังกล่าว ผู้อาวุโสจึงมีอิทธิพลต่อการขึ้นนุตรหลานในการดำเนินชีวิตด้านต่าง ๆ เพราะผู้อาวุโสผ่านประสบการณ์ชีวิตมาก่อนแล้ว

"แม่ใหญ่" ถือเป็นผู้อาวุโสคนหนึ่งในครอบครัว และมีประสบการณ์ในการทบทวนทบทนาที่ของบุตร บทบาทของภรรยา และบทบาทของแม่มาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "แม่ใหญ่" ผ่านประสบการณ์ในการตั้งครุฑและการคลอดมาแล้ว ดังนั้น "แม่ใหญ่" จึงมีอิทธิพลต่อการขึ้นนุตรหลาน โดยเฉพาะการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครุฑและการคลอดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ถ้าจะถามว่าบทบาทของ "แม่ใหญ่" คืออะไร คงจะตอบได้ว่าบทบาทสำคัญของ "แม่ใหญ่" คือการถ่ายทอดประสบการณ์ของตนเองไปสู่ลูกหลาน ตลอดจนคอยควบคุมการประพฤติปฏิบัติของลูกหลานให้เป็นไปตามทันทองครองธรรม ถูกต้องตามจารีตประเพณี

จากบริบทของสังคมอีสานที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด "แม่ใหญ่" จะถูกหล่อหลอมความคิดความเชื่อ และแนวทางปฏิบัติตามสังคมวัฒนธรรมอีสาน ผสมผสานกับประสบการณ์จริงที่ "แม่ใหญ่" ได้ปฏิบัติมา ดังนั้น สิ่งใดที่ "แม่ใหญ่" คิดว่าเป็นประโยชน์และเหมาะสมกับสังคมวัฒนธรรม ก็จะนำมาแนะนำอบรมสั่งสอนลูกหลานต่อไป

การตั้งครุฑและการคลอดเป็นประสบการณ์หนึ่งที่ "แม่ใหญ่" เคยสัมผัสมา ไม่ว่าจะสัมผัสมาโดยการเคยตั้งครุฑหรือเคยได้ยืนได้เห็น ประสบการณ์นี้นับว่าเป็นประสบการณ์สำคัญสำหรับลูกผู้หญิง เป็นประสบการณ์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากสังคมวัฒนธรรมอีสานโดยแท้ ดังนั้น การถ่ายทอดประสบการณ์ไปสู่ลูกหลาน จึงถ่ายทอดเอาความคิด ความเชื่อ และแนวทางปฏิบัติตามสังคมวัฒนธรรมอีสานด้วยเช่น ถ่ายทอดเรื่องข้อห้ามหรือ "ชะลา" ดังคำบอกเล่าของสตรีหลังคลอด ว่า

"ผู้เฒ่าเขาก็แนะนำธรรมเนียมตามผู้เฒ่าโบราณที่เขาเคยทานมา เรื่องอาหาร การกิน การปฏิบัติตัว... บางอย่างก็ห้ามไม่ให้กินมาก ผู้เฒ่าโบราณเขายกกว่าจะ คลอดยาก กินข้าวก็ไม่ให้กินนาน กลัวจะคลอดยาก กินข้าวให้รีบกินรีบลุกออกจากสารับข้าว"

(Id01-32-04)

นอกจากนี้ "แม่ใหญ่"ยังเป็นผู้สืบทอดพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์และการ คลอดไปสู่ลูกหลานด้วย ดังคำบอกเล่าของสตรีหลังคลอด ว่า

"ท้องแรกเคยสู่วัยู เขาเรียก สู่วัยูแดงแก้มแม่มาน ฉันก็ไม่รู้ว่าเขาทำเพื่ออะไร ไม่ได้ถามแต่แม่แนะนำให้ทำ"

(Id14-22-11)

สรุป

สภาพทางสังคมและบทบาทสถานภาพของสตรีในอำเภอพล มีลักษณะเหมือนสังคมอีสานทั่วไป สตรีมีการเรียนรู้เรื่องของการตั้งครรภ์มาตั้งแต่วัยเด็กโดยการได้เห็นการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์ของแม่และคนในชุมชน เรียนรู้จากการเรียนการสอนในโรงเรียน ได้เห็นการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์ของคนในสังคมเมือง นอกจากนี้สตรีที่แต่งงานแยกครอบครัวออกไป ยังคงมีความผูกพันอยู่กับครอบครัวเดิมคือ ครอบครัวของพ่อแม่ ดังนั้น "แม่"หรือ"แม่ใหญ่" จะเป็นผู้ถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตให้แก่ลูกสาว ประสบการณ์สำคัญอีกอย่างที่"แม่"หรือ"แม่ใหญ่"ได้ถ่ายทอดให้กับลูกสาว ได้แก่ ประสบการณ์เกี่ยวกับการตั้งครรภ์และการคลอด ซึ่งเป็นประสบการณ์เดิมที่ "แม่ใหญ่" เคยประสบปฏิบัติมาตามแบบสังคมวัฒนธรรมดั้งเดิมอีสาน และประสบการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้จะถูกสะสมและมีอิทธิพลต่อการรับรู้การตั้งครรภ์ของสตรี